

ад'юнкт (аспірант) Військового
інституту
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка

СТРУКТУРНІ ТИПИ ЧОТИРИКОМПОНЕНТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД

Багатокомпонентні терміни є поширеним явищем у багатьох сферах, що спричинено стрімким розвитком діяльності людини, наслідком якого є неможливість пояснення складних понять або процесів простими односкладними термінами. Дослідженням багатокомпонентних термінів займалися Карабан В.І. [1], Коваленко А.Я. [2], Трофимова А.С. [3], Лату М.М. [4], Шевчук В.Н. [5], Синявська С.П. [6], Ткачова Л.Б. [7], Анісімова А.Г. [8], Проніна Р.Ф. [9], Егоршина Н.В. [10], Кудінова Т.А. [11], Дроздова Т.В. [12] та інші. Проте багатокомпонентні військові терміни (зокрема, чотирикомпонентні), а також їх переклад з англійської мови на українську залишається недостатньо вивченими, що зумовлює актуальність дослідження. Метою статті є виділення найбільш часто вживаних формул, які застосовуються під час перекладу чотирикомпонентних військових термінів. Для досягнення мети пропонуємо визначення поняття «багатокомпонентний військовий термін» (далі – БВТ), розглянемо структурні типи БВТ, надамо підсумкову таблицю формул перекладу за структурними типами.

Спочатку визначимо поняття «багатокомпонентний термін» (далі – БТ). Терміни, які складаються з кількох лексичних одиниць, називають по-різному: «кількаслівними термінами» [10, с. 5], «багатослівними термінами» [13, с. 212], «полілексемними термінологічними сполученнями» [11, с. 59], «полівербальними термінами» [6, с. 209], «кількаслівним термінологічним сполученням стійкого типу із субстантивним ядром та певною кількістю повнозначних термінів більше двох» [12, с. 3], «термінами-словосполученнями, які складаються з декількох компонентів» [2, с. 258], а також «багатокомпонентними термінами» [4, с. 104]. Найбільш вдалим вважаємо термін «багатокомпонентні терміни», який найточніше визначає термінологічні сполучення з різними зв'язками.

В залежності від кількості компонентів Анісімова О.Г. поділяє терміни-словосполучення на двокомпонентні та багатокомпонентні [8, с. 41]. БТ можуть являти собою:

1. Терміни, які не мають граматичного оформлення, та між компонентами яких існує підрядний синтаксичний зв'язок: «*aerial combat*» – «повітряний бій» [14, с. 2]; «*advanced conventional weapons systems*» – «удосконалені комплекси звичайного озброєння» [14, с. 9].

2. Терміни, компоненти яких оформлені граматично і належать до стійких термінологічних словосполучень: «*assessments of the situation*» – «оцінювання обстановки» [14, с. 9]; «*attainment of military objectives*» – «виконання військових завдань» [14, с. 2]; «*changes in the operational situation*» – «зміни в оперативній обстановці» [14, с. 5]. Вони зазвичай утворюються шляхом поєднання прикметника (дієприкметника) та іменника (одного або кількох), за допомогою прийменника.

Л.Б. Ткачова розуміє БТ як семантично цілісні сполучення, які утворені шляхом поєднання двох, трьох або більше елементів [7, с. 27]. Трофимова А.С. вважає, що БТ є граматичним явищем, яке широко розповсюджене в текстах практично всіх підмов науки та техніки [3, с. 326].

Поряд з БТ пропонується виділити поняття «багатокомпонентний військовий термін» (БВТ), адже відмінною рисою військових текстів є її велика насиченість військовими термінами різної структури, в тому числі багатокомпонентними. На дану особливість вказують різні дослідники військової підмови, пояснюючи її певним функціональним навантаженням, а саме – необхідністю точного позначення спеціальних понять [5, с. 6].

До БВТ слід віднести словосполучення військової тематики, які утворені шляхом поєднання чотирьох і більше компонентів. БВТ не утворюються спонтанно, вони входять до військової терміносистеми в готовому вигляді й відображають складне, єдине поняття в системі понять військової сфери. Окремі компоненти БВТ виражають конкретні ознаки поняття. У складі багатокомпонентних військових термінів доцільно виокремити чотири-, п'ятикомпонентні та мультикомпонентні.

Квантитативний аналіз, проведений методом суцільної вибірки на матеріалі літери «А» Англо-українського військового словника-мінімуму [14, с. 420-430] дозволив з 252 термінів виділити 19 чотирикомпонентних (7,5% від загальної кількості), 7 п'ятикомпонентних (2,7%) та 1 шестикомпонентний термін (0,4%). Найбільш поширеними серед БВТ та важливими з точки зору необхідності проведення досліджень є чотирикомпонентні терміни, які стали предметом дослідження.

Спочатку визначимо особливості будови вищезазначених термінів. До найбільш поширених структурних типів чотирикомпонентних військових термінів, до складу яких не входять службові частини мови (прийменники, сполучники), віднесемо наступні:

1. Прикметник 1+ прикметник 2 + іменник 1 + іменник 2 ($A1 + A2 + N1 + N2$) «*active public information policy*» – «активна політика громадського інформування» [15, с. 66].

2. Прикметник + іменник 1 + іменник 2 + іменник 3 ($A + N1 + N2 + N3$) «*allied acquisition practices publication*» – «союзні публікації з питань практики закупівель» [16, с. 7].

3. Іменник 1 + іменник 2 + іменник 3 + іменник 4 ($N1 + N2 + N3 + N4$) «*theatre movement coordination center*» – «центр координації перевезень на ТВД» [15, с. 98].

4. Прикметник 1 + іменник 1 + прикметник 2 + іменник 2 ($A1+N1+A2+N2$) «*air defence antitank system*» – «зенітно-протитанковий ракетний комплекс» [16, с. 15]. Варто зазначити, що в даних структурах чотирикомпонентних військових термінів замість прикметників можуть виступати дієприкметники.

За основу у визначенні методології перекладу БВТ візьмемо фундаментальну працю професора Карабана В.І. [1], який стверджує, що «складні терміни являють собою стале словосполучення, за яким закріплене певне термінологічне значення: *background impurity concentration* – фонові концентрації домішки. Переважна більшість термінів становлять препозитивні атрибутивні словосполучення, тобто такі словосполучення, де є означення й означувальний компонент, і означення займає в словосполученні початкову позицію» [1, с. 383].

Переклад складних термінів, зазначає В.І. Карабан, складається з двох головних процедур – аналітичної та синтетичної. Велику роль під час перекладу відіграє саме аналітичний етап – переклад окремих компонентів словосполучення. Для цього необхідно правильно визначити компоненти складного терміна, оскільки ними можуть бути не тільки слова, а й словосполучення, що входять до складу складного терміна. Важливо встановити, в яких семантичних відносинах між собою перебувають компоненти, а також з головним компонентом терміна. Характер цих відносин і визначає порядок та зміст перекладу. Синтетичний етап перекладу передбачає вибудовування компонентів у залежності від зазначених семантичних відносин і отримання остаточного варіанту перекладу складного терміна [1, с. 383].

Професор Карабан В.І. виділяє такі етапи перекладу: дихотомічне членування терміну на означувальний та означуваний компоненти (головний та залежний), а також встановлення характеру семантичних зв'язків між складовими.

Дихотомічне членування терміну на головний та залежний компоненти (ними можуть бути слово або група слів) проводиться до тих пір, поки кожен не буде представлений одним або двома словами: наприклад, в терміні *aerospace ground equipment* «наземне устаткування для авіаційно-космічних комплексів» *ground equipment* визначається як головний компонент, а *aerospace* – як залежний компонент (оскільки інший варіант членування: *aerospace ground + equipment* – неприйнятний через абсурдність сполучення *aerospace ground*);

У вищевказаному терміні залежний компонент представлений одним словом, а головний – двома словами, отже, далі потрібно переходити до встановлення характеру семантичних зв'язків між складовими головного компоненту – словами *ground* та *equipment*. Оскільки *ground* тут виступає означенням до *equipment*, то отримуємо переклад головного компоненту – наземне устаткування.

Після цього залишається визначити характер синтактико-семантичного зв'язку між *aerospace* «аерокосмічний» та «наземне устаткування» і перекласти весь термін повністю: аерокосмічне наземне устаткування. Подібна процедура актуальна також для термінів, які складаються з більшої кількості слів [1, с. 391].

Проніна Р.Ф. зазначає, що переклад БТ може бути здійснений наступним чином:

1) переклад за допомогою слів та виразів, які дослівно відтворюють слова і вирази англійської мови (так зване калькування);

2) переклад за допомогою використання родового відмінка;

3) переклад за допомогою використання різних прикметників;

4) переклад одного з членів словосполучення групою слів, які пояснюють або описують дане явище;

5) переклад зі зміною порядку компонентів атрибутивної групи [9, с. 20–21].

Переклад чотирикомпонентних термінів із визначеними вище структурами може відбуватися із застосуванням різних формул перекладу, під якими розуміємо короткі форми символічного запису процесу перекладу, де K – компонент терміну, а число – порядковий номер терміна.

Далі розглянемо визначені структури чотирикомпонентних термінів та формули перекладу.

1) Структура: $A1 + A2 + N1 + N2$.

Прикладом даної структури БВТ може слугувати термін: «*medical air transit team*» – «група повітряного санітарного транзиту» [15, с.42]. Термін перекладається за допомогою формули $K4 \rightarrow K2 \rightarrow K1 \rightarrow K3$. Головним компонентом є «*team*» – «група», залежним – «*medical air transit*» – «повітряний санітарний транзит». Таким чином, залежний компонент вказує на особливість (діяльність) групи, тому в перекладі отримуємо: «група повітряного санітарного транзиту».

«*Joint Program Assessment Memorandum*» – «об'єднаний меморандум з оцінки програм», перекладається формулою: $K1 \rightarrow K4 \rightarrow K3 \rightarrow K2$. Головним компонентом є «*Joint Memorandum*» – «об'єднаний меморандум», залежним – «*Program Assessment*».

Можлива і така послідовність перекладу компонентів БВТ: $K1 \rightarrow K2 \rightarrow K4 \rightarrow K3$: «*active infrared guidance system*» – «активна інфрачервона система наведення» [14, с. 417] та $K1 \rightarrow K4 \rightarrow K2 \rightarrow K3$: «*advanced conventional weapons systems*» – «удосконалені комплекси звичайного озброєння» [14, с. 417].

2) Структура $A + N1 + N2 + N3$ може перекладатися за допомогою формули $K1 \rightarrow K4 \rightarrow K3 \rightarrow K2$. Наприклад, «*advanced battlefield surveillance radar*» – «вдосконалена РЛС спостереження за полем бою» [16, с. 8], де «*advanced radar*» – головний компонент, тому «вдосконалена РЛС» виходить на перше місце під час перекладу, а «*battlefield surveillance*» – виступає залежним компонентом.

Для перекладу термінів подібного типу можна також застосовувати формулу $K1 \rightarrow K2 \rightarrow K4 \rightarrow K3$: «*high energy particle accelerator*» – «високоенергетичний прискорювач заряджених часток» [17, с. 11].

Чотирикомпонентний військовий термін «strategic arms limitation agreements» перекладається за допомогою формули $K4 \rightarrow K3 \rightarrow K1 \rightarrow K2$ – «домовленості про обмеження стратегічних озброєнь» [17, с. 21]. А також, $K4 \rightarrow K1 \rightarrow K3 \rightarrow K2$: «advanced data link capability» – «пропускна здатність розширеного каналу передачі даних».

3) Структура $N1+N2+N3+N4$.

Переклад компонентів БВТ цієї структури відбувається за формулою: $K4 \rightarrow K3 \rightarrow K2 \rightarrow K1$. Наприклад: «airspace control measure request» – «заяв про заходи контролю повітряного простору». «Request» є головним компонентом, виділивши «measure request», маємо «заяв про заходи». «Airspace control» вказує на те, про які заходи йдеться, а саме – про «заходи контролю повітряного простору».

Можливе застосування формули $K4 \rightarrow K2 \rightarrow K3 \rightarrow K1$, наприклад: «aircraft battle damage repair» – «усунення бойових пошкоджень ЛА» [16, с. 7].

4) Структура $A1+N1+A2+N2$.

«Combined arms airmobile team» – «загальновійськове аеромобільне формування» [15, с. 226]. Даний БВТ перекладається за допомогою формули $K1 \rightarrow K2 \rightarrow K3 \rightarrow K4$. Переклад терміну «Land battle operational function» – «наземна оперативна функція застосування сил» [15, с. 258] є прикладом застосування формули: $K1 \rightarrow K3 \rightarrow K4 \rightarrow K2$, тоді як «general purpose naval forces» – «морські сили загального призначення» – $K3 \rightarrow K4 \rightarrow K1 \rightarrow K2$ [15, с. 272].

За підсумками аналізу перекладу чотирикомпонентних військових термінів, представляємо таблицю формул їх перекладу.

Таблиця 1

Формули перекладу чотирикомпонентних військових термінів

$A1 + A2 + N1 + N2$	$K4 \rightarrow K2 \rightarrow K1 \rightarrow K3$ $K1 \rightarrow K4 \rightarrow K3 \rightarrow K2$ $K1 \rightarrow K2 \rightarrow K4 \rightarrow K3$ $K1 \rightarrow K4 \rightarrow K2 \rightarrow K3$
$A + N1 + N2 + N3$	$K1 \rightarrow K4 \rightarrow K3 \rightarrow K2$ $K1 \rightarrow K2 \rightarrow K4 \rightarrow K3$ $K4 \rightarrow K3 \rightarrow K1 \rightarrow K2$ $K4 \rightarrow K1 \rightarrow K3 \rightarrow K2$
$N1 + N2 + N3 + N4$	$K4 \rightarrow K3 \rightarrow K2 \rightarrow K1$ $K4 \rightarrow K2 \rightarrow K3 \rightarrow K1$
$A1+N1+A2+N2$	$K1 \rightarrow K2 \rightarrow K3 \rightarrow K4$ $K1 \rightarrow K3 \rightarrow K4 \rightarrow K2$ $K3 \rightarrow K4 \rightarrow K1 \rightarrow K2$

Підсумовуючи зазначимо, що БВТ є важливою складовою лексики військової сфери. БВТ доцільно поділяти на чотири-, п'ятикомпонентні та мультикомпонентні. Для кожної структури терміну існує певна формула перекладу, що є формалізацією аналітичного етапу перекладу окремих компонентів БВТ. Під час перекладу БВТ необхідно правильно визначити його головний та залежний компоненти, а також послідовність відтворення компонентів БВТ, що не є легким завданням і потребує великих зусиль від перекладача певної компетентності. Перспективним вважається подальше опрацювання чотирикомпонентних та мультикомпонентних військових термінів, дослідження їх структур та формул перекладу є важливим теоретичним внеском у практичну діяльність військового перекладача.

Література:

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової та технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В.І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
2. Коваленко А.Я. Общий курс научно-технического перевода / А.Я. Коваленко. – Киев : Фирма «ИНКОС», 2003. – 320 с.
3. Трофимова А.С. Особенности перевода английских многокомпонентных терминов, со скрытыми компонентами значения / А.С. Трофимова, Н.П. Томасевич, Г.Ф. Дьяченко. // Праці Одеського політехнічного університету. – 2012. – № 1 (38). – С. 326–329.
4. Лату М.Н. Особенности возникновения и функционирования однокомпонентных и многокомпонентных терминов / М.Н. Лату. // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2015. – № 1 (43). – С. 104–107.
5. Шевчук В.Н. Производные военные термины в английском языке: Аффиксальное словопроизводство / В.Н. Шевчук. – М. : Воениздат, 1983. – 231 с.
6. Синявская С.П. Пути формирования и словообразовательные особенности английской терминологии эндокринологии / С.П. Синявская. // Проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков. – СПб., 2002. – С. 209–215.
7. Ткачева Л.Б. Основные закономерности английской терминологии / Л.Б. Ткачева. – Томск, 1987. – 200 с.
8. Анисимова А.Г. Методология перевода англоязычных терминов гуманитарных и общественно-политических наук : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук / Анисимова А.Г. – Москва, 2010. – 49 с.
9. Пронина Р.Ф. Перевод английской научно-технической литературы : [учеб. пособие для вузов]. – 3-е изд., испр. и доп. / Р. Ф. Пронина. – М, 1986. – 175 с.

10. Егоршина Н.В. Несколькословные термины в военном подязыке (ономасиологический аспект) : дис. канд. фíl. наук / Егоршина Н.В. – Москва, 1995. – 173 с.
11. Кудинова Т.А. К вопросу о природе многокомпонентного термина (на примере английского подязыка биотехнологий) / Т.А. Кудинова. // Вестник Пермского университета. – 2011. – № 2. – С. 58–61.
12. Дроздова Т.В. Типы и особенности многокомпонентных терминов в современном английском языке: на материале терминологии производства искусственного холода : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. фíl. наук / Дроздова Т.В. – М, 1989. – 24 с.
13. Maynard D. Identifying Contextual Information for Multi-Word Term Extraction / D. Maynard, S. Ananiadou. // 5th International Congress on Terminology and Knowledge Engineering (TKE 99). – 1999. – P. 212–221.
14. Балабін В.В. Основи військового перекладу: (англ. мова) / В.В. Балабін, В.М. Лісовський, О.О. Чернишов. – К. : Логос, 2008. – 587 с.
15. Французько-українсько-англійський міжвидовий словник з тактики та логістики (в 2-х т.). – Центр розробки Доктрини застосування Збройних Сил Французької Республіки, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Військовий інститут ; за ред. Р. Гардера та В.В. Балабіна. – К. : Логос, 2007. – 633 с.
16. «AAP-15» (2016) (Allied administrative publication) – NATO glossary of Abbreviations Used in NATO Documents and Publications (English and French).
17. Дмитричев Т.Ф. Англо-русский терминологический словарь по вопросам разоружения: около 12000 терминов / Т.Ф. Дмитричев, М.Я. Ушомирский. – М: Русский язык, 1987. – 377 с.

Анотація

Ю. ЛУКІЯНЧУК. СТРУКТУРНІ ТИПИ ЧОТИРИКОМПОНЕНТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД

Статтю присвячено дослідженню багатоконпонентних термінів, запропоновано власне визначення поняття «багатоконпонентний військовий термін». Розглянуто структурні типи та проаналізовано формули перекладу військових термінів, які складаються з чотирьох компонентів. Створено таблицю найбільш поширених формул перекладу, які застосовуються відповідно до структурних типів чотирикомпонентних військових термінів.

Ключові слова: багатоконпонентний військовий термін, чотирикомпонентний військовий термін, структурний тип, формула перекладу.

Анотация

Ю. ЛУКИЯНЧУК. СТРУКТУРНЫЕ ТИПЫ ЧЕТИРЕХКОМПОНЕНТНЫХ ВОЕННЫХ ТЕРМИНОВ И ИХ ПЕРЕВОД

Статья посвящена исследованию многокомпонентных терминов, предложено собственное определение понятия «многокомпонентный военный термин». Рассмотрены структурные типы и проанализированы формулы перевода военных терминов, которые состоят из четырех компонентов. Составлена таблица наиболее распространенных формул перевода, которые применяются в соответствии со структурными типами четырехкомпонентных военных терминов.

Ключевые слова: многокомпонентный военный термин, четырехкомпонентный военный термин, структурный тип, формула перевода.

Summary

YU. LUKIYANCHUK. STRUCTURAL TYPES OF FOUR-COMPONENT MILITARY TERMS AND THEIR TRANSLATION

The article deals with the research of multicomponent terms. The definition of the concept of a “multicomponent military term” is proposed. The structural types and formulas for the translation of four-component military terms are analyzed. A table of the most common formulas for the translation, which are applied in accordance with the structural types of four-component military terms has been compiled.

Key words: multicomponent military term, four-component military term, structural type, “formula” of translation.